

Žak van Dorn: ORUŽANE SNAGE I DRUŠTVO*

Knjiga predstavlja zbirku eseja, odnosno saopštenja sa VI kongresa Međunarodnog udruženja sociologa, održanog u Evijanu, Francuska, septembra 1966. U selekciji saopštenja i redakciji knjige učestvovali su: Ludwig van Friedeberg, SR Nemačka, John Jackson, V. Britanija, Jacques van Doorn, Holandija, i Jerzy J. Wiatr, Poljska.

Eseji su svrstani u pet grupa, s obzirom na predmet razmatranja: (1) Uvod, (2) Vojna profesija, (3) Vojska i društvene promene, (4) Vojska u zemljama u razvoju i (5) Međunarodne snage za održavanje mira. U svakoj grupi, sem pete, ima po nekoliko saopštenja.

1. Uvod sadrži dva saopštenja: (a) Oružane snage i društvo: svetska perspektiva, od Morisa Janovica i (b) Oružane snage i društvo: tendencije organizovanja, od Žaka van Dorna. Oba eseja su teorijskog karaktera. U prvom se govori o profesionalnoj vojsci kao predmetu istraživanja, militarizmu i vojnoj profesiji, militarizmu i društvenoj strukturi, militarizmu i međunarodnim odnosima. U drugom — o oružanim snagama i vojnoj sociologiji, odnosu vojska — civili, vojnici i država, vojska i mase i sl.

2. Drugi deo: Vojna profesija, sadrži šest saopštenja: (a) M. D. Feld, Profesionalizam, nacionalizam i alijenacija vojske, u stvari, esej na teorijskom nivou, koji tretira odnose vojske i države u savremenim društvima i društvenu ulogu armije uopšte (b) Bengt Abrahamsson, Ideologija elite, konzervativizam i nacionalna nesigurnost. Iznosi neka zapažanja o švedskoj armiji, pri čemu razmatra politička uverenja pripadnika švedske armije — na bazi empirijskih podataka; (c) C.B. Otley: Vojna i društvena pripadnost britanske vojne elite; (d) J. A. Jackson: Razvitak irske armije; (e) S. Eneel: Studija militarizma u Austriji; (f) Roman Kalkowicz: Uticaj moderne tehnologije na sovjetski oficirski kor.

* *Armed forces and society*, by Jacques van Doorn, Hague, Holandija, 1969.

3. Treći deo: Vojska i društvene promene, sadrži pet saopštenja. Dva se odnose na armiju SR Nemačke, jedan na vojne pučeve u razvijenim društvima i jedan na ulogu vojske u Rusiji od 1861. do 1965. Poslednji je napis J. Vjatra: Vojni profesionalizam i transformacija klasne strukture u Poljskoj.

4. Četvrti deo se odnosi na ulogu armije u nerazvijenim zemljama (Afrika, Pakistan, Argentina i Južna Koreja).

5. Peti deo govori o međunarodnim snagama mira.

»Studije u ovoj knjizi karakterišu se svojim makroskopskim prilazom. Glavno težište nije na vojničkom moralu, ponašanju rukovodstva i koheziji male grupe, već na socijalnoj strukturi i institucionalnoj promeni oružanih snaga. Predmetu se ne prilazi sa gledišta 'ljudskih odnosa', već je to proučavanje civilno-vojnih odnosa u širokom smislu reči« (iz priloga Žaka van Dorna). Knjiga je rezultat značajnog napora u sređivanju i prezentiranju sociološke građe o problemima armije u velikom broju zemalja. Proučavanje je ostalo, rekli bismo, u domenu političke sociologije, ali se radovi u dobroj meri mogu uporediti i upućuju na to da gotovo sve vojne organizacije imaju niz zajedničkih problema. Uglavnom je to uticaj tehnike na unutrašnje procese, institucionalne vrednosti, običaje, strukturu vlasti i tradicionalne uloge. Zatim upliv civilno-rukovodilačkog i naučnog sektora na vojsku, čime se potiru razlike između »vojnog« i »civilnog«. Međutim, potiranje ovih razlika ne ide bez otpora, jer i jedna i druga strana ne odstupaju sa svojih pozicija. Istina, neprestano se povećava broj uloga »nevojnog« karaktera (prema jednom saopštenju Janovica, od svih vojnika u američkom građanskom ratu, bilo ih je 93,2% koji su obavljali čisto vojne funkcije, dok 1954. god. njihov udeo u američkoj vojsci iznosio je samo 28,8%), ali, istovremeno, i tehokrate nemaju ambicija da uspostavljaaju nov sistem vrednosti, već se priklanjaju tradicionalnim vrednostima i žele da se pojavljuju u ulozi komandanata (kako to u ovoj knjizi prikazuje Klokovič na primeru Sovjetske armije).

Značajno je istaći traženje autonomije vojske tamo gde je ona još nije stekla, ili održavanje gde je ona već ima. Razume se da savremeni hod društva i tehnološkog razvoja to ne dozvoljava, zbog čega se i javljaju sukobi, sa promenljivim ishodom, između rukovodstva vojne organizacije i odlučujućih centara političke moći. Stoga se u ovoj knjizi ostalo, uglavnom, na analizi odnosa između profesionalne vojske i ostalih institucija, poglavito političkih, pri čemu je pojam oružanih snaga neopravdano sveden na pojam profesionalne armije.

Postojeće protivurečnosti u savremenom društvu ne idu na ruku integraciji rezultata naučnoistraživačkog rada (u nizu područja) na

međunarodnom planu, pa je razumljivo što se ne može očekivati nešto više na polju vojne sociologije. No, uprkos takvom stanju stvari, u ovom su delu prikazane studije o pojedinim vojskama sa svih kontinenta, mada je ovo u svetu tek druga publikacija ovakvog karaktera.¹ Stoga smatramo da je najbolje da ovu knjigu predstavimo čitaocu, i da mu ukažemo na mogućnosti i perspektive vojne sociologije,² jednim širim osvrtom na prilog Morisa Janovica iz uvodnog dela knjige, uz napomene o još nekim radovima.

U poslednjim godinama, ističe Janovic, poraslo je interesovanje sociologa za proučavanjem unutrašnje strukture vojske, tendencija u njenoj profesionalizaciji, odnosa između oružanih snaga i društvene strukture, socijalno političkih institucija za kontrolu vojske i dr. Razvoj tehnologije i novih oružja nadvio je nad međunarodne odnose pretnju opšteg rata. Vojna profesija u 19. veku bila je pretežno orijentirana na to da je izbijanje opšteg rata neizbežno, dok to danas nije slučaj, jer se i sam rat, kao sredstvo za postizanje političkog cilja, dovodi u pitanje. Postavlja se pitanje kontrole naoružanja i razoružanja, kao i multilateralnih dogovora i aktivnosti Ujedinjenih nacija radi smanjenja opasnosti od lokalnih ratova, koji od 1945. god. navodimo — po angažovanju suprotstavljenih strana — ni u kom slučaju nisu »lokalni«.

Vojna sociologija treba da proširi istraživanje na oružane pobune, policijske sisteme, ustanke, provojničke formacije i druge faktore unutrašnjih ratova. Neosporo je da postoje otpori ovoj tendenciji. Problem se usložava još i činjenicom da je tekuća literatura o ovom području prilično neobjektivna. Sociolozi su izbegavali da proučavaju rat, »jer je rukovanje silom, i njena upotreba, skopčano sa najosnovnijim vrednostima i najuzvišenijim razmatranjima u društvu«. Kao prepreka sociološkom proučavanju isticana je tajnost vojnih institucija, mada porastom interesovanja za probleme vojske nije promenjen odnos prema vojnoj tajni, već samo odnos sociologa prema vojsci. Njihovo zblizavanje sa profesionalnim vojnicima dalo je pozitivne rezultate. Izmenio se i stav sociologije, te ona sada uključuje u realnu društvenu strukturu i vojnu organizaciju i vojnu silu. Socio-

---

¹ Prvi sociološki radovi o vojsci iz više zemalja pojavili su se u časopisu za sociologiju *European Journal of Sociology*, Archives Européennes de Sociologie, sveska VI, 1965. god.

² Vojna sociologija je mlada i još nerazvijena sociološka disciplina, za koju su pokazali vrlo veliko interesovanje upravo sociolozi izvan vojske. U prvom katalogu radova, koji je sačinio Kurt Long 1964. god., zabeleženo je oko 500 radova, studija i dela, a u drugom nama poznata pod naslovom *Belgrüde zur Militärsoziologie*, u redakciji nemačkog sociologa Rene Keniga, 1968. god., ima već 845 takvih naslova. Pretpostavljamo da bi ih danas bilo mnogo više kada bi bila objavljena istraživanja koja se vrše u armijama.

logija se razvijala u liberalnijim sistemima, pa je zapostavljala proučavanje vojske zbog straha od uticaja militarističkih grupa. Moris Janovic stavlja naglasak na sociologiju vojnih institucija u jednoj svetskoj perspektivi i smatra da treba proučavati (1) »do koje je mere vojska u razvijenim i nerazvijenim zemljama izmenila svoje profesionalne perspektive, da bi uzela u obzir posledice novih oružja masovnog uništavanja, kao i koji uslovi omogućavaju ili koče preobražaj profesionalnih vojnih perspektiva i oblika vojne organizacije i (2) zašto su oficiri u zemljama u razvoju sa većim uticajem u politici od onih u industrijskim zemljama?« Odgovori se mogu dobiti analizom unutrašnje strukture vojne profesije i strukture konkretnog društva. Nema sumnje da je ovo koristan put, ali se sociologija ne može na tome zaustaviti, niti je ona tako počela, već obratno, tako da se često identifikovala sa socijalnom psihologijom. Istina, ovakav put je znatno složeniji za bilo kakvu razmenu iskustava i rezultata na međunarodnom planu.

Za dalja sociološka istraživanja, prema Janovicu, bitno je obezbediti pouzdanost podataka i standardizovati definiciju pojma »oružanih snaga«. On s pravom upozorava da model vojne organizacije koju sačinjava nekoliko stotina ljudi i organizacije od nekoliko miliona ne može biti isti. Na model organizacije utiče funkcija, ciljevi i celokupna tradicija određene vojne organizacije.

Iz priloga Morisa Janovića vredno je istaći, i za sociologe i za profesionalne vojnike, razmatranje militarizma. On polazi od gledišta Alfreda Vagtsa koji razlikuje »militarizam« od »vojnog načina«. Vojni način je »koncentracija ljudi i materijala«, radi zadovoljavanja određenih ciljeva moći, sa krajnjom efikasnošću, tj. sa najmanjim utroškom »krvi i blaga«, dok je militarizam »širok redosled običaja, interesa, prestiža, akcija i misli povezanih sa vojskama i ratovima«, koji nadmašuje stvarne vojne ciljeve, pa ih čak može i osujetiti. I n t e r n o, »militarizam obuhvata razvoj i trajanje prakse koja koči naučne i administrativne postupke namenjene da bi se postigao što veći profesionalizam«, a e k s t e r n o, »militarizam obuhvata društveno-ekonomsku i političku moć, koju vojska rađa i njene posledice na unutrašnju društvenu strukturu i međunarodnu politiku«.

Interno, militarizam eliminiše neke prepreke, na primer, on nije protiv tehničkog napretka u većini vojnih organizacija i dozvoljava širinu delovanja vojnog upravljanja (znači, ne eliminiše »herojskog rukovodioca«), mada potkopava tradicionalizam vojne organizacije. Stoga nastaju trvenja između »vojnog upravljanja« i »herojskog rukovodioca«. Ovakva stanja vrlo slikovito prikazuje u ovoj knjizi Klokovič, i to na primeru uticaja tehnike na sovjetski oficirski kor, gde

on dodaje još jedan bitni faktor — »partijski«. Janovic govori i o drugoj vrsti militarizma, o tzv. »civilnom militarizmu«. U stvari, sve se planira u krugu civila, a vojska je tu da to sprovede. Ona je opterećena prakticismom i šematizmom, pa nije u stanju da se kreće napred bez spoljnog faktora, pod čijim dejstvom se tek u njoj vrše promene (što se može videti iz više priloga u ovoj knjizi).

Razmatrajući odnos militarizma i društvene strukture, Janovic smatra da socijalno poreklo oficira gubi značaj u jednom industrijalizovanom društvu, u kome »ne postoji nikakva garancija da ,demokratizacija' socijalnog porekla proizvodi ,demokratizaciju' profesionalnih stavova, niti pojačava volju za pokoravanjem civilnoj kontroli«. Čak ima suprotnih primera. U nekim afričkim zemljama militarizam vodi »nadpolitiku«; civili su još »slabi«, a vojnici njih ne žele na vlasti, jer je mnogo lakše vladati nego trpeti tuđu vlast.

Odnos civila i vojske, Janovic razmatra u nekoliko varijanti: a) autoritativno lični sistem vojne kontrole, koji se može naći u nacijama koje počinju proces modernizacije; b) sistem civilne masovne partije, u kome ona kontroliše i vojsku; c) demokratski suparnički sistem; d) civilno-vojna kontrola, sa znatnim uticajem vojske, i e) vojna oligarhija, u kome političku inicijativu preuzima vojska.

Moris Janovic zatim razmatra kako ispitati sadašnju i potencijalnu sposobnost oružanih snaga, kako da se one prilagode rukovanju sredstvima nasilja da bi se izbegao opšti svetski, a zadržao ograničeni rat (!), na koji način policijski sistem preuzima zaštitničku funkciju, uz angažovanje najmanje snaga... i, najzad, problem formiranja međunarodnih vojnih snaga za izvršavanje odluka Ujedinjenih nacija.

On se dalje zalaže za formiranje međunarodne organizacione jedinice za sociološko istraživanje, pod pokroviteljstvom Međunarodnog sociološkog udruženja i UNESCO-a. Na kraju Janovic, sasvim objektivno, daje »svetski profil ljudstva oružanih snaga«, prema proceni za 1966. god., tj. odnos broja angažovanih lica pod oružjem i ukupnog stanovništva, i to za skoro sve zemlje sveta.

Ostali prikazi su nešto bliži konkretnim zbivanjima vojske i određenih društava, pa ih vredi pročitati i uporediti sa stanjem naše misli o ovim problemima. Smatramo da ona nije ispod tog nivoa, možda je ponegde iznad i ispred, ali je činjenica da se ni na ovom području ne uključujemo na vreme u međunarodnu razmenu iskustava i rezultata.

Poručnik
Nedeljko POPARA